

kutatás

Vitézavatás a miskolci megyeháza dísztermében, 1930-as évek

BASICS BEATRIX

PUSZTULÁSRA ÍTÉLT KÉPCSARNOKOK

KUTATÁSOK A VÁRMEGYEI PORTRÉGALÉRIÁKRÓL

TNéhány évvel ezelőtt elindult egy, az NKA által igen csekély összeggel támogatott projekt, amelynek célja a magyarországi vármegyei portrégalériák feldolgoása, rekonstruálása volt. Az első szakaszban a mai Magyarország hét vármegyházának közgyűlési termeit egykor díszítő képsorozat azonosítása történt meg, az épületek és a festmények bemutatásához honlap készült. A honlap már nem működik, és a projekt sem folytatódott anyagi támogatás hiányában. A meglévő anyag és a kutatások alapján azonban a magyar művelődéstörténet egy meglehetősen elhanyagolt területét volt mód alaposabban megismerni. A „meglehetősen” kifejezés arra utal: az ezredforduló óta azért születtek a témával foglalkozó összegző szándékú, illetve az egyedi példákat számba vevő tanulmányok.¹

[1] Az irodalomban felsorolt művek közül, illetve részben kéziratban Dománszky Gabriella, Bicskei Éva, Merényi-Metzger Gábor, Kostyál László írásai elsősorban, valamint a 2011 novemberében a Pesti Megyeháza dísztermében megnyílt kiállítás anyaga. Dománszky Gabriella és Kostyál László résztvevői is voltak a projektnek.

A HATALMI REPREZENTÁCIÓ KELLÉKEI

TA magyarországi vármegyházák közgyűlési termeiben egykor látható portrégalériák a hatalmi reprezentáció legfontosabb eszközei voltak, a vármegyék legjelentősebb középületeinek nélkülözhetetlen részei. Amíg a helyükön voltak e képek, mint a hatalom jelképeit emlegették őket, egyúttal a magyar múlt és a megye történetének megörökítőiként tekintettek rájuk. Ahogy azt 1878. május 13-án Göndöcs Benedek gyulai apátplébános a Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat ünnepi közgyűlésének megnyitásakor megjegyezte, „arczképeik által óhajtá meg őrizni és tiszteletre méltó emlékül a késő utókornak is átadni azon jeleseinket... [akik] nemcsak a mieink, hanem az egész hazáéi és nemzetéi”.

TA portrék száma egyre gyarapodott, még a két világháború közötti időszakban is, majd mintegy másfél évszázaddal megszületésüket követően „feleslegessé” váltak. Az általuk képviselt történelemre már nem akartak emlékezni az utódok, művészeti értékük semmit sem számított. Sietős gyorsasággal tüntették el őket – s még jó, ha csak eltüntették és nem pusztították el ezeket a portrégalériákat. A vidéki, majd a hatvanas évek elejétől a megyei múzeumok raktárai őrizték többségüket, de voltak, amelyeket országos múzeumokba küldtek, és nem

kevés közülük olyan rossz állapotba került, hogy gyakorlatilag megsemmisült, nem említve az elveszett, elkallódott, talán még lappangó képeket.

- ¶ Előfordult, hogy a megyei múzeum különböző gondokra hivatkozva (raktározás, állagmegóvás) továbbadta a festményeket országos gyűjteményeknek (például Nógrád megye). De olyan esetet is ismerünk, nem is egyet, amikor a határon túlra került megyeháza galériája a mai Magyarország területén lévő megyei múzeumba tért vissza. E képek bekerülése a vármegyei galériákba egykor közügy volt, a megyegyűléseken meg kellett szavazni, kiról készüljön portré, és annak költsége mekkora lehet. A művész kiválasztása csak bizonyos esetekben volt a megye dolga, amit ugyancsak testületi döntéssel határoztak el.
- ¶ A hetvennél több, ma is álló egykori megyeháza épület a magyarországi építészettörténet sajátos épülettípusát képviseli. A helyi hatalom jelképei, a nemzeti történelem helyszínei kivétel nélkül műemlék épületek ma már. Egykor itt ülésezett a vármegyei közgyűlés, törvényt hoztak, döntöttek a megye ügyeiben. A megyeháza épületek megmaradtak, jelentős részük változatlan funkcióban, mások megváltozott feladattal. Volt, amelyik városháza lett vagy iskola, kórház. A megyeszékhely is változhatott (például Csongrád), és a változással mindig újabb megyeháza épült.
- ¶ A legkorábbi épületek a barokk korszak emlékei, hiszen 1723-ban minden olyan vármegyét rendeletileg köteleztek megyeháza építésére, amelynek még nem volt székháza. Az épülettípus kialakulását, történetét, jellegzetességeit nem vizsgálta még idáig az építészettörténet, holott az egyik legfontosabb középülettípust képviselik csaknem háromszáz éve. Az épületek önmagukban is fontosak és érdekesek, csakúgy, mint belső dekorációjuk, központi eleme: a közgyűlési terem vagy díszterem és annak portrégalériája.

ZALAEGERSZEG, KESZTHELY, NYÍREGYHÁZA

- ¶ A már feldolgozott arcképsorozatok közül az egyik legérdekesebb a zalai megyeháza egykori portrégalériája, amely sajátos módon a Göcseji Múzeum képzőművészeti gyűjteményének megalapítását tette lehetővé.² A huszonkét portré meghatározásához az akkori múzeumigazgató a Szépművészeti Múzeum segítségét kérte. A legkorábbi képmás Mária Teréziáé, a legkésőbbi Sass Ferenc 1937-ben festett képe Tabódy Tibor főispánról. A képgaléria nem maradt ránk teljesében, de így is jelentős.
- ¶ A zalaegerszegi megyeháza épületegyüttese az egerszegi palánkvár helyén épült 1730 és 1732 között, tervezője Franz Allio, egy osztrák építészdinasztia

[2] Kostyál László: „Árpád hős magzatjai...” A zalai megyeháza egykori portrégalériájáról. Szerk.: Frankovics Tibor. Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg 2001 257–276.

leszármazottja; a kivitelezést Faulent Mihály helyi kőművesmester irányította. 1872-ben a bíróság költözött az épületbe, s emiatt később, 1892-ben a várkörü, keleti historizáló stílusban épült szárnyal bővítették. Ennek tervezője Wagner Gyula, a kivitelező pedig Morandini Tamás és Román volt. 1898-ban fogházzal bővítették az épületegyüttest. 1995–1996-ban helyreállították, a dekoratív belső kifestés rekonstruálása Baliga Kornél tervei alapján Velledics Lajos munkája. Ide kerültek vissza a portrék: többnek a készítőjét nem lehet azonosítani, feltehetőleg híresebb előképek másolatai, ilyen például Mária Terézia özvegyi arcképe, amely innsbrucki képmásának variánsa (ezen a nemesi kisasszonyok alapítványának alapítójaként jelenik meg, és elhunyt férje dombormű portréja látható a háttérben, amint a zalai képen is), vagy II. József képmása, amely Georg Weikert Heeresgeschichtliches Museum-beli portréjának változata. Az uralkodók mellett főispánok voltak a galéria szereplői, majd a 19. században a zalai politikusok, mint Deák Ferenc, Csány László, a művészek pedig Barabás Miklós és Györgyi Giergl Alajos voltak, vagyis a legjobbakat bízták meg.

- ¶ A millennium, illetve a keszthelyi Georgikon alapításának századik évfordulója két fölöttébb érdekes kép születésének is indoka lett. Balló Ede (1859–1936) Zrínyi Miklóst, a költőt, hadvezért, főispánt ábrázoló egész alakos arcképe sajátos eklektikus alkotás: a barokk tájba helyezett, portrét idéző puskás alak, annak beállítására, a kutya a lábainál mind ezt mutatják, ilyenek a Balló külföldi másolói tevékenységének köszönhető motívumok is, ugyanakkor a fej, az arcvonások Jan Thomas híres egykorú festményét, illetve az annak alapján készült metszetvariánsokat, mint például Elias Wiedemannét idézik fel. Paczka Ferenc (1856–1925) a Georgikont alapító gróf Festetics György arcvonásait Vinzenz Georg Kininger (1767–1851) rézmetszet képmását használva festette meg, az alak és környezete azonban egy képzelt neorokokó világ része.
- ¶ A 20. századba érkezve a főispáni portrék túlsúlya jellemző, ezek kevésbé jelentős alkotók kevésbé sikerült művei. Még a Tisza István miniszterelnök képmása is kortársi másolat, egyetlen kivétel Glatz Oszkár 1940-es, elveszett Horthy-portréja, egy jeles festő emlékműszerű képe.
- ¶ A ma Nyíregyházán, a Jósza András Múzeum gyűjteményében őrzött képsorozat a korábbi megyeszékhely, Nagykálló megyeházába készült eredetileg. Amikor a megyeszékhely 1876-ban Nyíregyháza lett, a képek is idekerültek, 1945 után pedig a múzeumba. Az 1769 és 1780 között épült megyeháza 1895-től Magyar Királyi Tébolydaként működött; ma is kórház. Tervezője itáliai építésmester, Salvatore Aprilis volt. A nyíregyházi „új” megyeháza 1891–1892-ben épült Alpár Ignác tervei alapján. Ennek dísztermébe kerültek át Nagykállóról a festmények. E képek esetében nem újkori uralkodók és politikusok a szereplők; alkotójuk, Franz

Franz Wrabetz: Attila
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza

Franz Wrabetz: IV. Béla
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza

Wrabetz egy régebbi hagyományt követett, amikor az 1664-ben Nürnbergben kiadott „Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum regni apostolici regum et primorum militantis Ungariae ducum vezér- és királyportréit festette meg csaknem pontos másolatban.

- ¶ A Mausoleum portréit a kortársak hitelesnek tartották, jóllehet inkább csak az utolsó Habsburg-uralkodók esetében használtak egykorú portrékat, a korábbiaknál még akkor sem, ha rendelkezésre állott ilyen, mint például I. Mátyás vagy Zsigmond király esetében. A királyképek egy része a Thuróczy-krónika fametszeteit követi, mások pedig a szentek életének ábrázolásait utánozták, a háttérben az ábrázolt azonosítását segítő eseményt megjelenítve. A képek a legkülönbözőbb műfajokban szolgáltak mintául: magán- és középületek falképei, oltárképek, grafikák, iparművészeti tárgyak alkalmazták és variálták a kompozíciókat.
- ¶ A csehországi származású Wrabetz 1783–1784-ben festette a sorozatot, a tíz nagyméretű (232×219 cm) kép Attilát, Budát, a honfoglaló vezéreket és Mátyás királyt ábrázolja. A főúri ősgalériák esetében nem volt szokatlan, hogy a vezérek és korai uralkodók vezetik be a családtagokról készült portrékat, mintegy igazolva a familia ősiségét. Egy megyeházi ülésteremben azonban meglepőnek tűnhet hasonló képsorozat elhelyezése, de a minta, a Mausoleum rézmetszetei érthetővé teszik a választást. A cél – „emlékül a késő utókornak átadni jeleseinket” – ugyanaz, csak más szereplőket választottak hozzá. Ma már ha nem is a teljes sorozat, annak bizonyos képei ismét a megyeházán láthatók Nyíregyházán mint a vármegye-galériák egy különleges példájának emlékei.

A GYULAI ÉS MISKOLCI VÁRMEGYEHÁZA

- ¶ A gyulai vármegye-háza építkezése 1790 és 1793 között zajlott, az építész Linzbauer János volt. 1876–1877-ben bővítették az épületet, de a századfordulón is folytatódtek a munkálatok, 1927-ben Gerlóczy Gedeon tervei alapján alakították át a közgyűlési termet. Arcképcsarnokának első említése 1808-ból származik, de az 1877-es épületbővítés kapcsán maradt ránk a képek összeírása. A főispáni portrék mellett Batthyány Lajos, Deák Ferenc, valamint I. Ferenc József képmása függött a közgyűlési teremben ekkor, feltehetőleg más uralkodóportrékkal együtt, és tovább gyarapodtak Erzsébet királyné, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Tisza István, Wenckheim László, Horthy Miklós és Horthy István, valamint a későbbi főispánok képeivel. 1944-ben már összesen 27 festményből állhatott a galéria a források alapján. Voltak időszakok, amikor egyes képeket vagy akár

többet is eltávolítottak, mint például 1851 és 1861 között a teljes képegyüttest, de a második világháború végéig fennmaradtak a portrék. 1944 októbere és 1946 decembere között a Vörös Hadsereg megyei katonai parancsnoksága működött a gyulai vármegyeháza épületében, ennek eredményeként a megyeház értékeinek jelentős része eltűnt. Hamarosan kiderült azonban, hogy nem minden; az arcképcsarnokból származó, a levéltárba került, sérült festményeket 1951-ben a Dolgozók Esti Képzőművészeti Tanfolyama számára szerették volna vászonként hasznosítani. A huszonöt, részben keretezett, nagyméretű képről az Erkel Ferenc Múzeum akkor igazgatójától kértek szakvéleményt a „hasznosítás” engedélyezése előtt, aki mindössze ötöt talált közülük muzeális értékűnek, ezeket át is adták a múzeumnak. 2001-ben kerültek vissza a közgyűlési terembe, ahol az ekkor kialakított új, városházi portrégaléria részei lettek, a többi portré pedig más, jeles gyulai személyiség képmása. Szemlér Mihály Batthyány Lajos-portréja jelenleg is a Békés Megyei Levéltár tulajdonában van, Beliczey István főispán arcképe németországi magántulajdonban található, Vastagh György Erzsébet királyné-vászna pedig szintén a múzeumba került, de ennek időpontját és körülményeit a képgalériát rekonstruáló és leíró Merényi-Metzger Gábor nem tudta meghatározni.³ A gyulai képek alkotói között találunk olyat, aki a vármegyei pályázatra jelentkezve kapott megbízást – a millenniumi felhívásra a Kossuth- és Széchenyi-portrék megfestésére heten pályáztak, végül Székely Bertalan tanítványát, az életképfestő Szobonya Mihályt bízták meg a feladattal. Wenckheim Béla képmását Barabás Miklós, Batthyány Lajosét Szemlér Mihály, Deák Ferencét Than Mór festette meg, de rajtuk kívül Orlai Petrich Soma, Szamosy Elek, Vastagh György, Karlovsky Bertalan, Balló Ede is készített portrékat. A gyulai képsorozat különlegessége Peter Krafft (1780–1856) viszonylag korai, 1819-es arcképe báró Bedekovich Ferencről. Krafft birodalmi karrierjének ez éppen csak a kezdete, később az egyik legkeresettebb mestere lesz a hivatalos, reprezentatív portréknak. A főispáni arcmások többsége helyi (megyei) származású művész alkotása. E portrégaléria esetében is az országosan általános gyakorlat volt jellemző: pályázatok kiírása, országos hírű nagy művészek esetenkénti megbízása, illetve a helyi kötődésű alkotók megkeresése.

¶ A miskolci klasszicista megyeháza 1725 és 1727 között épült. Borsod vármegye házát azonban már a század végén újjal kellett pótolni, de ez csak 1826-ra készült el, és az 1843-as tűzvészt követően jelentősen újra kellett építeni. A javítások, toldások még a 20. század második felében is folytatódtak. A díszterem arcképcsarnoka a második világháború után itt is a múzeumba került, csakhogy „az egyes daraboknak nem csupán összetartozóságuk, de többségükben azok származása is feledésbe merült” ekkorra.⁴ A képek leltározása 1953-ban kezdődött,

[3] Merényi-Metzger Gábor: Békés vármegye főispánjainak arcképcsarnoka. *Turul*, 2000. 3–4. sz. 362.

[4] Pirint Andrea: Borsod vármegye panteonja. Kézirat.

több fordulóban zajlott; 1974-ben azonban már ismeretlen származással leltároztak be nyolc megyeházi képet. Azonosításuk, rekonstruálásuk hosszú folyamata Pirint Andrea írásából ismerhető meg, mint ahogy az az igencsak érdekes adat is, amely szerint „Szemere Bertalan, a vármegye követe Bécsben rendelte meg a nagytanácssterem részére a vármegye megbízásából III. Károly, Mária Terézia, II. József, II. Lipót és Mária Ludovika képeit”. Ehhez az öthöz négy újabb Habsburg-képmás társult még: József nádor, Lotharingiai Ferenc, Sándor Lipót főherceg, nádor és Mária Terézia Karolina portréi. Nagy részük ránk is maradt, de itt is feltételezhető, hogy gazdagabb volt az eredeti arcképcsarnok, ahogy ez a többi megye esetében is valószínű. A legkorábbi képek, Mária Terézia és Lotharingiai Ferenc képmásai a jól ismert udvari portrék változatai, csakúgy, mint a többi uralkodói, illetve nádori portré. A 19. századi képek túlnyomó többségét Barabás Miklós festette a szokásos reprezentatív képmás típust követve, mellette Klimkovics Ferenc, Stetka Gyula, Halász-Hradil Elemér és Bánovszky Miklós készített még arcképeket, ők több más megyei portrégaléria megbízásban is részt vettek. A díszterem 1913-as, Rakssányi Dezső által tervezett újradekorálása nagyméretű pannó jelenetekkel egészítette ki a portrékat. A város legreprezentatívabb tere hosszú ideig a miskolci képzőművészeti életet is szolgálta kiállítóhelyiségként.

PÜSPÖKÖK, JÁSZOK ÉS KUNOK

¶ Egerben, a Nagypréposti Palotával átellenben a mai Kossuth Lajos utcában áll a hevesi megyeháza kétemeletes épülettömbje, melyet Gerl Mátyás (1712–1765) ausztriai építőmester tervei alapján 1749 és 1756 között emeltek. Heves vármegye közgyűlése 1747 decemberében határozott arról, hogy fel kell építeni a megye állandó székházát, mivel addig a hivatalos ügyeket a tisztviselők lakásán intézték, és a hivatalos iratokat is ily módon különböző helyeken őrizték, a megyegyűléseket pedig a püspöki palotában tartották. Barkóczy Ferenc akkori egri püspök javaslatára a Fekete Sas fogadó telkének megvásárlásával sikerült helyet találni a megyeháza épületének. A díszterem képcsarnoka két csoportból áll: a szokásos uralkodói és politikusi képmásokból, valamint egy különleges, máshol nem található püspöki arcképsorozatból. A képek az 1950-es évek elején kerültek a Dobó István Múzeum gyűjteményébe, és állapotuk olyan mértékben leromlott, hogy van olyan közöttük (például Telekessy István egri püspök képmása), amelyet ma már csak töredékekből összerakva lehet rekonstruálni, de nem sokkal jobb a helyzet az uralkodóportrék esetében sem.⁵

[5] Az anyagot H. Szilasi Ágota dolgozta fel a projekt számára készült kéziratban.

Halász-Hradil Elemér (1873–1948): Gróf Tisza István képműve, 1922–1923
Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Györgyi Giergl Alajos (1822–1863): Deák Ferenc képmása, 1862
Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg

¶ A 18. század második felében készült, barokk díszkeretes püspökportrék restaurálása elkezdődött, az uralkodóképeké még nem; a politikusképmások is változó állapotúak, de restaurálásra szorulnak. Sok évtized elteltével ezek a festmények a szűkös múzeumi lehetőségek miatt még mindig az utolsó helyre szorulnak, ha megmentésükről, helyreállításukról van szó, ami meglehetősen költségigényes. Barabás Miklós 1847-es József nádora épp hogy csak azonosítható, annyira megkopott a vászon. Gróf Buttler János egészbalakos képe a később oly „bejاراتottá” vált reprezentatív portrétípus meglepően korai, 1836-os példája. Ugyancsak rossz állapotú gróf Keglevich Miklós alispán 1848-ban készült képmása, s ha a sort Teleki László 1861-es képével zárjuk, a hevesi megyeháza Barabás-művei a reprezentatív portréfestészet 19. századi evolúciójának kiváló példái lehetnek. Itt is megtalálhatók a helyi vagy regionális kötődésű alkotók egy-egy portré erejéig. A püspökképmások sorozata helyi, megyei jellegzetesség: magának a vármegyeházának a felépítését is egy püspök-főispán, gróf Barkóczy Ferenc nagylelkű adománya tette lehetővé. A balassagyarmati vármegyeháza közgyűlési termének leírása szerencsésen fennmaradt, a hely jeles szülöttje, a történetíró Nagy Iván leírásának köszönhetően.

¶ „Az ablakokkal szemközt a főajtóval egy sorban a terem falait hét életnagyságú kép fõdi. A képsort balról kezdi 1. Mária Terézia szép nagy képe; a királyné arannyal áttört vörös bársony ruhában áll. Utána következik 2-or I. Ferenc királyunk a sz. Istvánrend sötét violaszín talárjában, Krafft által festve Bécsben 1820-ban. 3-or József főhg nádor, tábornoki egyenruhában veres nadrág és dolmányban, feje mentével szintén Krafftól. 4-er V. Ferdinánd király ő felsége szintén magyar tábornoki ruhában 1837-ben Bibla által festve. 5-ör Ferenc, római császár, magy. orsz. helytartó, Mária Terézia királyné férje, német császári díszruhában harisnya s csatos cipőben, fején háromszeg alakra felkötött karimájú kalap. Festette Horváth Sámuel 1760-ban. 6-or II. József császár arcképe német tábornoki ruhában, ülőhelyzetben. A baloldali karzat alatt a megye volt főispánjainak arcképei függenek. Az 1. kép barna, szakállas, bajuszos, nyílt magas homlokú férfiút mutat sötét violaszín, zsinór nélküli, csupán mogyorónyi arany gombokkal díszített zekében, zöld övvel. Kardja nyakában függ arany kötőrül. A kép jobb oldali felső szögletében a Forgách címere alatt e fölirat olvasható: Ex. D. C. Adamus Forgách de Gyemes Sup. C. Comit. Novigrad. S. C. Rg. M. Cons. Com. Pincern. Judex. Cuae. Aet. Suae. A. 80. – 2-ik kép Forgách Zsigmond nádoré, hosszú barna hajjal, bajússzal. Világosvörös dolmány tojásdad nagy arany gombokkal, egy sorban, nyakában panyókásan feje prémes zöld bársony hosszú mente csüngg. Kezében pecsétes levelet tart. [...] 3-dik arckép tábornoki ruhában mutatja Forgách Ádámot. [...] A 4-dik is hasonló öltözetű ismét a Forgách családból,

mint a fölratból tudjuk: Illust. D. C. Joannes Forgách de Gymes. Az 5-ik mellkép gróf Grassalkovics Antal főispánt, a 6-ik pedig gróf Batthyány József György főispánt mutatja. A 7-ik kép gróf Brunswik József országbíróé, magyar díszruhában. Ezt leánya Henriette (később gr. Chotekné) festette, mint a ráma alján álló eme versek is tanúsítják: (Verseghy Ferenc készítménye) A 8-dik kép térdig tünteti föl gr. Keglevich Gábor volt főtárnokmestert, e vármegyének 1848-ig főispánját sötétkék bársony, gazdagon aranyozott magyar díszruhában. A másik karzat alatt gr. Széchenyi István mellképe függött 1853-ig, s talán jelenleg is. Ugyanez oldalon látható az adakozásairól ismeretes néhai gróf Buttler János életnagyságu képe kék színű aranyos magyar öltözetben. Az egész terem este öt függő csillár és számos fali gyertyatartó által nyeri világát.”⁶

[6] Nagy Iván:
Balassa-Gyarmath.
Új Magyar Múzeum,
egyszersmind
a Magyar Akadémia
Közlönye, VIII. év.
1858. VI. füz. jún.,
327–328.

¶ A nógrádi vármegyeháza Kasselik Ferenc (1795–1884) által tervezett épületét 1834–1835-ben emelték. Az itteni arcképcsarnok két csoportja az uralkodói és a főispáni képmások. Ezek a századforduló táján további képekkel gyarapodtak, és még a két világháború között is történtek újabb portrémegrendelések. A második világháború végén német, majd szovjet csapatok voltak beszállásolva a balassagyarmati Nagy Iván Múzeum épületébe. A szovjet katonák távozása után végzett leltár szerint a gyűjtemény mintegy 85 százaléka hiányzott. Az elveszett, elhurcolt vagy megsemmisült alkotások 1947-es listáján az egykori vármegyei képgaléria huszonhat festménye szerepel. 1951-ben tíz, azonosíthatóan az egykori megyeházi galériából származó képet adott át a balassagyarmati (akkor már) Palóc Múzeum a Szépművészeti Múzeumnak, az átadás okaként a rossz raktározási körülményeket említették meg, de a képcsarnok történetét feldolgozó Fodor Miklós történész szerint valójában felsőbb utasításról volt szó.⁷ A balassagyarmati történet egyedülálló adaléka az a momentum, amelyre nincsen ugyan írott adat, de Fodor Miklós feldolgozásában említést tesz róla: 1949-ben a vármegye rendelt egy Rákosi Mátyás-portrét, amely ha rövid időre is, de a megyeházába került.

[7] Fodor Miklós:
Nógrád vármegye
galériájáról. Kézirat.

¶ Jászberény főterén áll a Jászkun Kerület Székháza, egy különleges megyeház, amelynek építését még az 1745-ös redemptio előtt néhány évvel kezdték meg Anton Erhard Martinelli (1684–1747) tervei szerint.⁸ 1780 és 1782 között a földszintes épületet emeletessé építették át, bővítették; mai klasszicista formáját 1829-ben nyerte el, Kasselik Ferenc volt építésze, egy gyöngyösi mester, Rabl Károly közreműködésével.

[8] A redemptio a Jászkun Kerület megváltását jelentette, 1745-ben, hatalmas pénzszerzést visszacserezték korábban elvesztett kiváltságaikat.

¶ 1876-tól 1878-ig, a Jászkun Kerület megszűnése után a szolnoki vármegyeház felépüléséig itt tartották a megyegyűléseket. 1887-ben az épületet az Igazságügyi Minisztérium vásárolta meg, 1888-ban felújította, némileg átalakította, és itt kapott helyet a Járási Bíróság. A díszterem portrégalériája, amely a jászok és kunok történetéhez illően a jászkun főkapitányok és egyéb tisztségviselők

Barabás Miklós (1810–1898): Gróf Teleki László képmása, 1861
Dobó István Vármúzeum, Eger

[9] Az anyagot H. Bathó Edit dolgozta fel a projekt számára készült kéziratban.

arcképeiből áll, a Jász Múzeum gyűjteményébe került. A legkorábbi 18. századi, többségük a 19. században készült. Alkotójuk vagy azonosítatlan, vagy kevésbé ismert, kevésbé jelentős festő. Többségük derékkép vagy mellkép, és nemcsak formátumukban, de kivitelezésük egyszerűségében is inkább hasonlítanak a polgári megrendelők által kialakított arcképtípusra, mint a korszak reprezentatív portréira.⁹

MEGRENDELÉS, ELHELYEZÉS

- ¶ A projektben feldolgozott megyeházi portrégalériák, talán meglepő módon, a túlélésük szempontjából legkevésbé sem kedvező körülmények ellenére megmaradtak. Ennek fő oka a múzeumi gyűjteményekbe kerülésük volt. Nem egy esetben részlegesen vissza is kerültek a megyeházi közgyűlési termekbe (Zalaegerszeg, Nyíregyháza).
- ¶ A hely, ahol feladatukat betöltötték, a megyeháza volt, amely a hivatalos feladatok ellátásán túl a megye társadalmi életének központja volt egykor, a díszterem pedig ünnepek, bálók, közösségi események, sőt kiállítások helyszíne. A közgyűlésen részt vevők megtekinthették a képgalériákat, leírások, irodalmi művek születtek róluk, a sajtó is ismertette történetüket. A portrék megrendelése és ünnepélyes elhelyezésük közügy volt, a képeket készítő művészeknek a megbízás ismertséget, sőt hírnevet hozott.
- ¶ A művek elhelyezésének volt egyfajta rendje, az uralkodók, nádorok kerültek a legfontosabb helyre, őket követték a megyei tisztségviselők, főispánok, alispánok, majd a 19. század közepétől az országos politika kiemelkedő személyiségei, sőt a helyi kiválóságok. Olykor eseményábrázolások is megjelentek a portrék között, Divald Kornél említett például egy ilyen példát: „Trencsén, Vármegyeháza. Az alispáni szobában: a korona vándorlására vonatkozó olajfestmény 1608-ból a magyar szent koronát, Magyarország és társországainak címereit ábrázolja verses feliratokkal. Készült Révai Péter báró koronaőr megbízásából. A főispánokat ábrázoló olajfestmények sorában 9 Illésházy arckép XVII–XIX. század.”¹⁰ De más, a hely történelméhez kapcsolódó eseményképek is megjelenhettek.
- ¶ A képek megrendelése általában a közgyűlés döntése volt, de voltak ajándékozások is, sőt bizonyos esetekben maga az uralkodó küldte el képmását. Például Mária Terézia a saját és férje, Lotharingiai Ferenc arcképét ajándékozta Bars megye aranyosmaróti székházába.¹¹ De előfordult, hogy a főispán ajándékozott képeket (Somogy, Tolna, Vas). Leggyakrabban – miután a rendek megszavazták – felkérték a megtisztelni kívánt személyiséget, hogy adja át portréját. Az arckép

[10] Divald Kornél: Ismeretlen képe a XVII–XIX. századból Trencsén vármegyében. *Művészet*, 12. évf. 1913. 2. sz. 75.

[11] Reiszig Ede: III. A szatmári békétől az újkori államalakulásig. In: Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*, 1903, Bars, 398.

ábrázolta döntött a festő személyéről, és többnyire ő fizette honoráriumát is. Idővel azonban egyre inkább az lett a gyakorlat, hogy a vármegyék gondoskodtak festőről és megrendelésről egyaránt.

- ¶ A képek leleplezésekor beszédek hangzottak el, ezeket néha ki is nyomtatták, több ilyenre van példa, még a 20. századból is. A kifizetés vonatkozásában közadakozásról is van említés, sőt maradtak ránk dokumentumok, mint Széchenyi István bihari portréja esetében. Ezt főleg akkor kezdeményezték, ha országos jelentőségű politikus képét rendelték meg. Az is előfordult, hogy a vármegyei tisztségviselők adták össze a festő honoráriumát.

AZ ALKOTÓK

- ¶ A pesti vármegyeháza közgyűlési termét a pest-budai útikönyvek a látványosságok között írták le az utazók számára megtekintésre ajánlott helyszíneként. 1828-ban Kazinczy is végignézte, le is írta: „Szebb és nagyobb gyűlési palota a hazában nincs, hossza tizenegy öl, szélessége hét, s galéria futja körül a négy falat. A szalát nagy festések ékesítik. Itt függ a két Első Ferenc képe, s a most országlóé Krafftól, fejér mentében, veres dolmánnyal és nadrággal. A fej felől ki van kiáltva, hogy urunk, a király, jobban eltalálva sehol sem lehet; de Krafftnak kérni kellett volna az ezt talán kívánó rendeket, hogy a nemzet fejedelmét ne engedjék katonává öltöztetni, hanem inkább a Szent István rende nagymesterévé; s a figura jobb térdét rosszul görbítette. Itt függ a nemzet két szerelme, a két egytestvér nádor főherceg: Sándor felöltött aranyfonalú, térdig érő mentében; József fejérben ismét, mint generális. Itt függ Wesselényi Ferenc meggyászínú bársony dolmányban, veres posztó nadrággal, a fekete, sárga-sarkantyús csizmával; itt gyilkos szelindekével Esterházy Pál; itt Pálffy Miklós és a huszárgenerálisból vassassá átalváltotatott János, a szatmári békekötő, beburkolva undok parókájába s az aranygyapj talárisába. Itt függ Batthyány Lajos, s mindezek egész, Albert saxescheni és lengyel királyi herceg helytartónk pedig fél testben. Religiózus tisztelet rázza meg a nézőt, ha ide ezeknek isméretekkkel lép, midőn azon körökbe látja magát emelve, kiknek nevek a nemzet előtt örökre szent marad. Bár a gyönyörű példát egyéb megyéink is – bár minden megyénk – követnék!”¹²

[12] Kazinczy Ferenc: *Az én életem*. Magvető, Budapest 1987, 545–546.

[13] Az egykori pesti megyeházáról került a MNM Történelmi Képcsarnokába, ltsz.: 2221.

- ¶ Követték is, nemcsak a képgalériák felállításában, de még a felkért művészek személyében is. Peter Krafft (1780–1856) például első hivatalos magyarországi megrendelését 1812-ben kapta Pest megyétől Barkóczy Ferenc gróf, Pest megye főispánjának reprezentatív, egész alakos portréjára.¹³ A pesti példa és az itteni megyeháza-galéria hírneve nyomán keresték meg más vármegyék is Krafftot,

[14] Váczy János:
Kölcsey emléke.
Vasárnapi Újság,
1890. aug. 17. 525-
526.

így például Békés rendjei Bedekovich Ferenc báró, főispán képét rendelték meg tőle 1819-ben. 1822-ben készítette I. Ferenc és József nádor képét Nagyváradra, Bihar megye székhelyére, valamint Balassagyarmatra ugyancsak ezt a párost. De felkértek olyan „sztárfestőt” is, mint Friedrich von Amerling (1803–1867), aki a szekszárdi megyeháza számára 1838-ban festette meg Esterházy Károlyt, Tolna vármegye főispánját. Nem kevésbé jelentős és közkedveltségnek örvendő művész volt Anton Einsle (1801–1871), aki Szatmár vármegye hivatalos megrendelésére készítette el Kölcsey Ferenc portróját. A kép elkészíttetésére Kölcsey halála után, 1838-ban levélben kérte fel Bártfay Lászlót (1797–1858) Kende Zsigmond szatmári alispán.¹⁴ Bártfay személyesen tárgyalta meg a festővel, milyen legyen Kölcsey arcképe, a legapróbb részletre vonatkozóan is voltak elképzelései. Később, a politikai változások miatt mégsem akarták kifüggeszteni a vármegyei közgyűlési teremben a képet, így gróf Károlyi György felajánlotta a nagykárolyi kastélyában történő elhelyezését, innen került 1861-ben, főispánsága idején vissza a vármegyeházába.

- ¶ A magyar művészek közül kétségtelenül Barabás Miklós (1810–1898) volt az, aki a legtöbb vármegyei portrét festette. A Bihar vármegyei Széchenyi portré-megrendelés 1835-ös ötlete indította arra a grófot, hogy Barabás Miklóst ajánlja képmása megfestésére, és ez kétségtelenül nagymértékben segítette a festő karrierjét. A későbbiekben szinte nem is létezett olyan vármegyei arcképcsarnok, amelyben legalább egy Barabás-portré ne lett volna.
- ¶ Mivel a vármegyei portrégalériák, csakúgy, mint a főúri családi ősgalériák, konzervatív műfajnak számítottak, viszonylag kevés olyan portré készült, amely meglepetést okozott volna akár stiláris vagy éppen kompozíciós szempontból. Sikertől viszont – és ez legfőképpen Barabás érdeme – a hivatalos, reprezentatív portré megújulását megalapozni, és a képtípus formáját a végsőig csiszolni. Nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a fotográfia elterjedésének és divatossá válásának épp ez a képtípus adott jelentős ösztönzést; fel is használták a fényképészek minden részletét, eszközét.
- ¶ Miben nyilvánult meg e képtípus jelentősége, miért nem hagyhatjuk figyelmen kívül mintegy három évszázados történetét a magyarországi művészettörténet vonatkozásában?
- ¶ Bicskei Éva tanulmánya egy csoportként kezeli a vármegyei házi, városházi, kaszinói és egyesületi portrégalériákat, és nemzeti panteonizációt említ tanulmányában. A megyeházi portrégalériák szerepe a portré műfajának formálásában nem elhanyagolható, mint ezt fentebb említettük. De ennél jelentősebb az, hogy lehetőséget adtak egy közösség számára, hogy maguk dönthessenek az ő mindennapi életükben jelen lévő műalkotásokról. Sokféle szempont közrejátszott persze

döntéseikben, de ezek a szempontok mind jellemzők voltak koruk társadalmára és kultúrtörténetére. Ezért mindenképpen külön tárgyat jelentenek a megyeházi galériák, nem összevonhatóan más portréegyüttesekkel. Ami a panteonizációt illeti: a panteon jellegű portréegyüttesek megjelenése párhuzamos a megyeházi arcképcsarnokok létrejöttével, de más céllal és más formában valósultak meg ezek, kezdve a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőháza terében elhelyezett mell-szobrokkal, sőt Than Mór falképciklusával vagy akár az egész múzeumépülettel. Ugyanakkor ha visszagondolunk Göndöcs Benedek megfogalmazására, amely szerint a megyeházi képek „tiszteletre méltó emlékek” az utókor számára, és nemcsak a megyei közösségei, hanem az „egész nemzeté”-i, akkor ez mégiscsak a panteon jellegre utal. A különbség, hogy a portrégalériákban bemutatott szereplők uralkodók és politikusok, vármegyei tisztségviselők, a mindenkori hatalom gyakorlói és szolgálói, míg a panteon a nemzet javáért munkálkodók – uralkodók, politikusok és tudósok, művészek, kiemelkedő személyiségek együttesét mutatja be, amúgy ugyanezzel a szándékkal.

¶ És ha már ránk maradtak e vármegyei galériák, az őket őrző múzeumoknak (és fenntartóinak) feladata, sőt kötelessége megőrzésük és megismertetésük.

Irodalom

Bényei Miklós: *Adalékok Széchenyi István és Bihar vármegye reformkori kapcsolataihoz.*

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. 24. 1997. 87–108.

Bicskei Éva: *A nemzeti panteon formálódása. Közgyűlési termek arcképcsarnokai a 19. században.*
mtatk.hu/kiadvany/fiatal/10_bicskei_eva.pdf

Buzási Enikő: *Portrészorozatok a 17. századi magyar arisztokraták politikai reprezentációjában.*
Művészettörténeti Értesítő, 60. 2011/1., 11–21.

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest 2000

Kostyál László: *„Árpád hős magzatjai...” A zalai megyeháza egykori portrégalériájáról.*

Szerk.: Frankovics Tibor. Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg 2001

Joep Leerssen: *National Thought in Europe – a Cultural History.* University Press,
Amsterdam 2006

Merényi-Metzger Gábor: *A gyulai vármegyei arcképcsarnoka.* A Békés Megyei
Múzeumok Közleményei, 28. 2006. 355–392.

Szoboda Dománszky Gabriella: *A Pesti Műegylet története, a képzőművészeti nyilvánosság
kezdetei a XIX. században Pest-Budán.* Miskolci Egyetem Kiadója, Miskolc–Budapest 2007

Tóth Antal: *A Pesti Vármegyei Háza.* Budapest 1972

Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon.

Szerk.: Mikó Árpád, Sinkó Katalin. MNG, Budapest 2000

Eszköz a restaurátorműhely korai időszakából
Szesztay Csanád felvétele